

УДК 340.1

Марта Шептицька

Національний університет “Львівська політехніка”,

Аспірантка,

кафедри цивільного права та процесу

Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Marta.M.Sheptytska@lpnu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3890-5991>

РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК УЧАСНИКИ ДИСКУРСУ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

<http://doi.org/10.23939/law2023.37.128>

© Шептицька М., 2023

Здійснено теоретико-правове дослідження релігійних організацій як учасників дискурсу концепції прав людини, з'ясування особливостей сприйняття ними прав людини в історичному контексті. Доведено, що внесок західних і східних релігійних організацій у розвиток концепції прав людини не є гомологічним. Теорія прав людини є надбанням західної цивілізації, і природно, що західні релігійні організації (як католицькі, так і протестантські) розвивають свої вчення про права людини в цій культурній парадигмі. Світові релігійні організації у своїх соціальних доктринах визначають власну позицію щодо тих чи інших прав людини. Першими такі доктрини почали формувати католицькі та протестантські релігійні організації, а наприкінці ХХ ст. це питання актуалізувалося і в середовищі православних церков.

З'ясовано, що у сучасних провідних релігіях світу можна простежити дві полярні позиції, з одного боку, акцентується на дотриманні всіх прав людини, задекларованих міжнародно-правовими документами, з іншого – вказується на відмінності розуміння ними прав людини та ліберально правовим тлумаченням. Зайнята ними позиція залежить від того, які аспекти цієї проблеми вони вважають для себе пріоритетними.

Ключові слова: право, права людини, релігія, релігійні організації, концепція, декларація, цінності, механізм захисту прав людини, держава, суспільство.

Постановка проблеми. Кардинальні та масштабні зміни у сучасному глобалізованому світі стосуються як процесів національного державотворення, розбудови демократичних та правових інституцій, так і радикальних трансформацій соціокультурної сфери. Серед помітних у публічному просторі та потенційно значущих суспільних акторів, діяльність яких визначає ці зміни або певним способом впливає на їх сутність, є релігійні організації. Як важливий соціокультурний феномен релігія бере на себе чимало функцій, пов'язаних із захистом прав людини, вихованням ненанасильства, толерантності й консолідації соціуму.

Саме ХХ ст. зі своїми колосальними політичними катаклізмами з небаченими людськими втратами, загостренням глобальних проблем сучасності (наближення екологічної катастрофи, поява і поширення зброї масового знищення тощо) істотно скорегувало діяльність релігійних організацій.

Нині мотивація соціальної діяльності релігійних організацій нерозривно пов'язана з дотриманням законності та правопорядку, участю в процесах розбудови миру та захисту прав людини. Тому налагодження цивілізованих відносин із релігійними організаціями відіграє особливу роль у сучасних умовах війни та становлення нової української нації.

Аналіз дослідження проблеми. Упродовж останніх років істотно зросла кількість наукових розвідок, що стосуються різних аспектів взаємодії церкви з правом і державою, аналізують різні проблеми, пов'язані з церковним правом, вагомістю діяльності релігійних організацій у сучасному суспільстві. Серед учених, які досліджували проблематику ролі і місця релігійних організацій у механізмі захисту прав людини, важливими є напрацювання таких дослідників, як: Д. Белова, О. Биркович, С. Бублик, В. Єленський, Г. Єрмакова, А. Карась, Д. Лук'янов, Ю. Пайда, П. Рабінович, С. Цебенко, В. Чернописька, Л. Яромол, проте наявні напрацювання не вичерпали можливостей для подальших досліджень. Тому ми можемо констатувати потребу нових досліджень щодо визначення особливостей участі релігійних організацій в розвитку концепції прав людини та розроблення моделі взаємовідносин релігійних організацій та інститутів громадянського суспільства в контексті захисту прав.

Метою статті є теоретико-правове дослідження релігійних організацій як учасників дискурсу концепції прав людини, з'ясування особливостей сприйняття ними прав людини в історичному контексті.

Виклад основного матеріалу. Розвиток релігійних організацій як суспільних інститутів зумовлений потребою індивіда у задоволенні особистої духовності, моральному сприйнятті дійсності, релігійному вихованні. Релігійні норми значною мірою впливають на світогляд людини, є потужним внутрішнім регулятором її поведінки (правовірної чи протиправної), а відтак її ставлення до правових цінностей та принципів, що існують у соціумі. Нині релігійні норми – це необхідний та важливий інструмент підтримки та збереження морального й правового порядку у суспільстві.

Держава визначає можливості релігійного розвитку кожної особи, а також передбачає правові гарантії діяльності релігійних організацій, закріплюючи це у національному законодавстві. Відповідно до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, всі релігійні організації в Україні є суб'єктами правовідносин, вони “є рівними перед законом”, “зобов'язані додержувати вимог чинного законодавства і правопорядку”, “мають право брати участь у громадському житті, а також використовувати нарівні з громадськими об'єднаннями засоби масової інформації” [1], проте не можуть виконувати державних функцій та брати участь у політичній діяльності. Останнім часом вплив релігійних організацій, християнських норм і цінностей на життя українського суспільства помітно посилюється. Це пояснюється певною мірою військовими діями та істотними змінами умов життя соціуму, а відтак підходу до релігії як чинника особистої та національної безпеки і стабільності.

Особливого значення у цьому аспекті набуває концепція прав людини, яка на доктринальному рівні сприйнята фактично усіма традиційними релігіями та відображена в навчаннях практично всіх релігійно-філософських шкіл (не кради, не вбивай, поважай закони тощо). Аналізуючи дану проблематику вчені відзначають, що релігійні організації ніколи не були серед лідерів захисту прав людини, проте відіграли помітну роль. Релігійні уявлення у багатьох аспектах не могли сприйняти вихідних начал правової концепції прав людини на етапі її формування. Зокрема, це було пов'язано із відмінним розумінням походження прав людини, представники ліберальної концепції тлумачили це як природне право самої людини, натомість релігійна позиція полягала у тому, що це акт божественного творіння. Ці протиріччя посилювалися, з огляду на секуляризацію суспільства, поступовим відокремленням держави від релігії, яка набувала статусу власного вибору чи особистого переконання індивідуума. Як наслідок цього, відбувся значний відхід ліберально-юридичної

концепції прав людини від релігійного вчення, а відтак вплив релігійних організацій на розвиток концепції прав і свобод людини значно знизився. І фактично до середини минулого століття провідні релігійні організації світу не приділяли серйозної уваги означеній проблематиці [2].

Проголошення Загальної декларації прав людини в 1948 р. не викликала жодного позитивного резонансу в релігійному середовищі, а лише в 60–70-х рр. ХХ ст. викликала певний інтерес із боку окремих релігійних організацій (здебільшого католицьких). Власне упродовж цих двох десятиліть було досягнуто значних успіхів у захисті прав людини, позаяк у 1966 р. держави-учасниці ООН прийняли Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний Пакт про соціальні, економічні та культурні права. Ці два пакти фактично змінили декларативний характер перших правозахисних документів у зобов'язальний, адже про виконання їх правових норм держави повинні були звітуватися. Також вони стали поштовхом до ухвалення низки вагомих правових документів, які значно доповнили тодішнє міжнародне гуманітарне право (humanitarian law) правом людських прав (human rights law). Окрім цього, за ініціативи американського президента Дж. Картера міжнародні документи щодо прав людини стали набувати функцій регулятивного механізму, який істотно видозмінив характер міждержавних відносин [3, с. 273].

Як бачимо, наприкінці 70-х рр. проблема прав людини набуває світового масштабу та є питанням порядку денного міжнародного співтовариства, що змусило визначитися й оприлюднити власну позицію у цьому всі суспільні інституції. Упродовж 70–80-х рр. очільники релігійних організацій та богослови активно вступають у дискурс та підтримують ідею прав людини як таку, що не суперечить віросповіданню та релігійним традиціям, а глибоко закладена їх основах. Основою у цьому є концепція природного права, як відзначає Д. Полінгтон, “сама ідея прав людини походить від природного права і, отже, є специфічною християнською концепцією” [4]. Отже, лише через два десятиліття після проголошення декларації активізувався процес формування сучасних релігійних уявлень про права людини як до цілісних концептів. Звісно, що за основу розуміння концепції прав людини релігійні організації брали власні конфесійні аксіоми.

Раптова зміна позицій та прояв активного зацікавлення релігійними організаціями концепцією прав людини у цих роках, як стверджує В. Губер, були зумовлені двома чинниками: по-перше, необхідністю з'ясування мотивів участі багатьох релігійних спільнот у боротьбі за утвердження прав людини і солідарності та жертвами переслідувань і ворожості; по-друге, велася активна дискусія щодо логічності та розумності називати права людини “універсальними”, адже вони пов'язані з особливими культурними та релігійними традиціями юдаїзму, християнства та західного Просвітництва. Вчений підсумовує, що ці питання мають вагоме теоретичне і практичне значення, позаяк правильне розуміння універсальності прав людини є вкрай необхідне для вмотивування зусиль як окремих індивідуумів, так і соціуму загалом, щодо утвердження цих прав [5, с. 85].

Дослідник Р. Треєр визначає і третій чинник – це дискусія щодо “світової етики”, “планетарного етосу”. Численні суспільні кризи вказують на необхідність у дотриманні єдиних етичних переконань всього сучасного людства, тому релігійні організації повинні активно долучатися до формування планетарного етосу на засадах власних особливих традицій. З огляду на це, концепція прав людини є базовим елементом, який встановлює тісний взаємозв'язок між універсальними правами людини та різними культурними і релігійними традиціями [6]. Отже, релігійні організації повинні інтерпретувати та розвивати ідею прав людини в міжкультурному та міжрелігійному діалозі, метою якого має бути визначення базових складових майбутнього планетарного етосу. Такий діалог може бути успішний лише за умови абсолютної відкритості та відмови його учасників від жодних претензій на привілейованість певної релігійної організації. Прагнучи досягнення порозуміння щодо планетарного етосу та набуття правами людини всесвітньої правової чинності, кожен має бути особливо обачливим, торкаючись етичної основи цих прав.

Етична основа яскраво прослідковується у ст. 1 Загальній декларації прав людини “всі люди народжені вільними й рівними у правах і гідності. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства” [7]. Ця стаття поєднує три етичні традиції: твер-

дження “всі люди народжені вільними й рівними у правах і гідності”, пов’язане з християнським та юдейським віросповіданням, бо всі люди створені на образ Божий; переконання, що всі “наділені розумом і совістю”, виходить із віри в людський розум доби Просвітництва; обов’язок “діяти у відношенні один до одного в душі братерства” з традиціями Французької революції та робітничого руху [5, с. 98]. Отже, права людини необхідно розвивати не лише на правовому, але й культурно-релігійному фундаменті. Дискурс прав людини повинен охоплювати всю розмаїтість культур та традицій релігійних організацій, і лише тоді можна буде досягнути необхідної відкритості право, яка забезпечуватиме зв’язок між правом та релігією.

Внесок західних і східних релігійних організацій у розвиток концепції прав людини не є гомологічним. Теорія прав людини є надбанням західної цивілізації, і природно, що західні релігійні організації (як католицькі, так і протестантські) розвивають свої вчення про права людини в цій культурній парадигмі. Світові релігійні організації у своїх соціальних доктринах визначають власну позицію щодо тих чи інших прав людини. Першими такі доктрини почала формувати католицькі та протестантські релігійні організації, а наприкінці ХХ ст. це питання актуалізувалося і в середовищі православних церков. Нині релігійні організації загалом позитивно ставляться до інституту прав людини, підтримуючи положення міжнародних стандартів про те, що всі права людини є універсальними, неподільними і взаємопов’язаними між собою, акцентуючи на тому, що всім людям слід демократичними методами забезпечувати їх основоположні права. Аналіз соціальних доктрин релігійних організацій вказує на певні відмінності, які існують між православним, католицьким, та протестантським підходами до концепції прав людини, але у підсумку вони доповнюють один одного.

Як зауважує М. Мариневич, релігійні організації почали вести активний дискурс щодо концепції прав людини тоді, коли після здобутих досягнень інтенсивність зацікавлення правами людини у секуляризованому світі почала спершу непомітно, а в 1990-х рр. дедалі виразніше спадати [8, с. 8]. Упродовж останніх десятиліття концепт прав людини значною мірою проник у правову та релігійну свідомість, і став фактично їх визначальною ідеєю, а релігійні організації набули статусу легітимних учасників правозахисного дискурсу. Соціум усвідомив, що процес глобалізації повинен бути збалансований новим світовим правопорядком, в якому гідність людини та гідність нації є правовими константами. Варто зауважити, що приєднання релігійних організацій до обговорення генези та мотивації прав людини значно зменшило антагонізм, що існував між різними релігійними спільнотами та правозахисними організаціями.

Погоджуємося з позицією вчених, що нинішні релігійні вчення про права людини часто набувають форми своєрідної відповіді ліберальним поглядам. Відтак, у сучасних провідних релігіях світу можна простежити дві полярні позиції, з одного боку, акцентується на дотриманні всіх прав людини, задекларованих міжнародно-правовими документами, з іншого – вказується на відмінності розуміння ними прав людини та ліберально правовим тлумаченням. Зайнята ними позиція залежить від того, які аспекти цієї проблеми вони вважають для себе пріоритетними [2]. Вважаємо, що існування цих позицій є обумовлене складним діалектичним зв’язком між релігією та правами людини – з одного боку, релігійні норми беззаперечно слугували базисом для обґрунтування існування фундаментальних прав людини, а з іншого – новітні права людини вступають у неминуче контрверзу з доктринами певних сучасних релігійних організацій [9, с. 111].

Висновки. Таким чином, питання дотримання та захисту прав людини є проблемою аксіологічно-правовою, а тому встановлення правопорядку потребує насамперед формування системи цінностей. Кожна релігійна організація містить моральний кодекс, звід моральних цінностей, які формують свідомість прихильників певної релігії, а релігійна свідомість невід’ємна від правосвідомості. Це є абсолютним свідченням того, що як держава, так й різні інституції, завдання яких є захист прав людини, повинні тісно співпрацювати у цьому напрямку з релігійними організаціями. Упродовж останніх десятиріч простежується те, що релігійні організації надають концепції прав людини zde-

більшого позитивну морально-релігійну оцінку та висловили досить конкретні рекомендації щодо захисту прав людини.

Отже, релігійний чинник відіграє вкрай важливу роль у розвитку громадянського суспільства та розбудові демократичної, правової держави, тому слід активно залучати релігійні організації як частини громадянського ландшафту до ініціатив там, де є спільні цілі. Зокрема, на сьогодні релігійні організації повинні залучатися до промоції миру: як інституції, яким довіряють; як носії цінностей; як моральна основа для протистояння несправедливості; як важелі для промоції примирення; як мобілізатори громад, нації та спільнот для розбудови миру; а також як мотивація для миротворців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації”. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 27.01.2023).
2. Громовчук М. В., Белов Д. М. (2022). Релігія та право: теоретико-методологічні засади співвідношення // Аналітично-порівняльне правознавство. № 2. С. 44–51.
3. Золотарьова Я. І. (2013). Формування концепції прав людини у зовнішній політиці США в 70-ті рр. XX ст. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Вип. XXXVI. С. 272–275.
4. Pocklington D. (2016). Catholic and Protestant approaches to law: convergence or divergence? Law and Religion Scholars Network (LARSN) Annual Conference. (Oxford, 10 May 2016). URL : <http://www.lawandreligionuk.com/2016/05/10/catholic-and-protestant-approaches-to-law-convergence-or-divergence/> (дата звернення: 27.01.2023).
5. Губер В. (2000). Права людини і біблійна правова думка // Релігійна свобода і права людини: богословські студії : у 2 т. Т. 1. Львів : Свічадо. С. 85–101.
6. Traer R. (1991). Faith in Human Rights: Support in Religious Traditions for a Global Struggle. URL : <https://books.google.la/books?id=CyGhyLqJT6IC&printsec=copyright#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 27.01.2023).
7. Загальна декларація прав людини. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 27.01.2023).
8. Маринович М. (2000). До проблеми сприйняття релігійної свободи і прав людини сучасною українською думкою // Релігійна свобода і права людини: богословські студії : у 2 т. Т. 1. Львів : Свічадо. С. 7–16.
9. Чернописька В. З. (2020). Система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні: сучасний стан та шляхи удосконалення : монографія. Львів : СПОЛОМ. 424 с.

REFERENCES

1. *Zakon Ukrainy “Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii”*. [Law of Ukraine “On Freedom of Conscience and Religious Organizations”]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (Accessed: 27.01.2023) [in Ukrainian].
2. Hromovchuk M. V., Bielov D. M. (2022). *Relihiia ta pravo: teoretyko-metodolohichni zasady spivvidnoshennia*. [Religion and law: theoretical and methodological foundations of the relationship.]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. No 2. P.44–51 [in Ukrainian].
3. Zolotarova Ya. I. (2013). *Formuvannia kontseptsii prav liudyny u zovnishnii politytsi SShA v 70-ti rr. KhKh st.* [Formation of the concept of human rights in the US foreign policy in the 1970 s.]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. Vol. XXXVI. P. 272–275 [in Ukrainian].
4. Pocklington D. (2016). *Catholic and Protestant approaches to law: convergence or divergence?* Law and Religion Scholars Network (LARSN) Annual Conference. (Oxford, 10 May 2016). URL : <http://www.lawandreligionuk.com/2016/05/10/catholic-and-protestant-approaches-to-law-convergence-or-divergence/> (Accessed: 27.01.2023) [in English].
5. Huber V. (2000). *Prava liudyny i bibliina pravova dumka*. [Human rights and biblical legal thought]. *Relihiina svoboda i prava liudyny: bohoslovski studii*. : U 2 vol. Vol. 1. Lviv : Svichado Publ. P. 85–101 [in Ukrainian].
6. Traer R. (1991). Faith in Human Rights: Support in Religious Traditions for a Global Struggle. URL : <https://books.google.la/books?id=CyGhyLqJT6IC&printsec=copyright#v=onepage&q&f=false> (Accessed: 27.01.2023) [in English].

7. *Zahalna deklaratsiia prav liudyny*. [Universal Declaration of Human Rights]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (Accessed: 27.01.2023) [in Ukrainian].

8. Marynovych M. (2000). *Do problemy spryiniattia relihiinoi svobody i prav liudyny suchasnoiu ukrain-skoiu dumkoiu*. [To the problem of perception of religious freedom and human rights by modern Ukrainian thought]. *Relihiina svoboda i prava liudyny: bohoslovski studii : U 2 vol. Vol. 1*. Lviv : Svichado Publ. P. 7–16 [in Ukrainian].

9. Chornopyska V. Z. (2020). *Systema administratyvno-pravovykh harantii diialnosti relihiinykh orhanizatsii v Ukraini: suchasnyi stan ta shliakhy udoskonalennia*. [The system of administrative and legal guarantees of the activity of religious organizations in Ukraine: current state and ways of improvement]: monohrafiia. Lviv : SPOLOM Publ. 424 p. [in Ukrainian].

Дата надходження: 27.12.2022 р.

Marta Sheptytska

Lviv Polytechnic National University,
Department of Civil Law and Procedure
Institute law, psychology and innovative education
Marta.M.Sheptytska@lpnu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3890-5991>

RELIGIOUS ORGANIZATIONS AS PARTICIPANTS IN THE DISCOURSE OF THE CONCEPT OF HUMAN RIGHTS

The article carries out a theoretical and legal study of religious organizations as participants in the discourse of the concept of human rights, clarification of the peculiarities of their perception of human rights in the historical context. It is proved that the contribution of Western and Eastern religious organizations to the development of the concept of human rights is not homologous. Human rights theory is a legacy of Western civilization, and it is natural that Western religious organizations (both Catholic and Protestant) develop their human rights teachings within this cultural paradigm. World religious organizations in their social doctrines define their own position regarding certain human rights. Catholic and Protestant religious organizations were the first to form such doctrines, and at the end of the 20th century. this issue became relevant in the Orthodox Churches as well.

It has been found that two polar positions can be traced in the modern leading religions of the world, on the one hand, emphasis is placed on the observance of all human rights declared by international legal documents, on the other hand, differences in their understanding of human rights and liberal legal interpretation are indicated. The position they take depends on which aspects of this problem they consider to be their priority

Key words: law, human rights, religion, religious organizations, concept, declaration, values, human rights protection mechanism, state, society.